

DOMONKOS LÁSZLÓ

A nemzeti életképesség felé

BESZÉLGETÉS PAPP ENDRÉVEL

– Milyen utakon jutott el Papp Endre főszerkesztő a Hitel által képviselt szellemiség vállalásához? Hogyan összegeznéd személyiségfejlődésed vonatkozó jellemzőit, egész eszmei-szellemi-izlésbeli fejlődésed alakulását?

– Alig „predesztinált” valami arra, hogy bármi közöm is legyen a Hitel gondolat- és értékvilágához. Egy falusias jellegű Békés megyei kisvárosban, Szeghalmon nőttem fel. Szüleim nem voltak értelmiségiek, családi felmenőim – akiket, különböző okok miatt, többnyire nem is ismertem – parasztok vagy alacsonyán iskolázott alkalmazottak voltak. A „fennköltén züllő” szocializmus disznótorozó és a háztájiban gürcölő világából táplálkoztam, s más égbetörő ambíciók hiányában akartam focista lenni. Az első személyiség-fejlesztő tapasztalatom tulajdonképpen a kései Kádár-korszak erjedése volt. Békéscsabán, a gimnáziumban a nyolcvanas évek első felében már érezhetőek voltak a „romlás” jelei. Ott hallottam például először rendszerellenes véleményeket és ott találkoztam ellenzéki magatartással. Az akkor rám jellemző diákos – olykor kétségtelenül infantilis – csínytevések, dacolások a maguk artikulálatlan kifejeződéseiben, tőlem független többletjelentések által, megteremtették az alapélményt: lázadás a felesleges korlátozások, a földhözragadottság és a tekintély nélküli tekintélyelv ellen. Már akkor sokat olvastam, de egy tanári bosszú miatt kettesre érettségiztem magyarból – ez a malőr tehát nem ígért irodalomértelmezői karriert.

Az érettségi utáni vargabetűim, hányódásaim egy félig-meddig tudatos keresés labirintusának pillanatnyi megállóhelyei voltak. Akkoriban az élménykeresés, az önkibontakoztatás vágya és a személyiségem óvása körül forogtak a gondolataim. A sorakatonaság szinte felszámolta a korábbi egyéniségemet. Valójában másfél éves menekülés volt a parancsnokaimtól és a börtönnel fenyegető környezettől. Mai öntudatom számára hihetetlenül mélyre sülyyedtem mentálisan, ahonnan csak lépésről lépésre sikerült valamennyire konszolidálnak érezhető énképhez visszatalálnom. Autodidakta módján képeztem magam, azaz válogatás nélkül elolvastam bármit, ami a kezembe került, alternatív klubokba, blues- és rock-koncertekre jártam, s amikor már lehetett, csavarogtam Európában. A Hitel indulásakor messzebb már nem is lehettem volna az irodalomtól és az értelmiségi léttől: vagyonszervi előadó voltam a mátyás-

földi Ikarus autóbuszgyárban, erkölcsi nihilista (és alkoholista) munkásörök és önkéntes rendőrök között. A rendszerváltozás utcai megmozdulásaiban – a magam hamvas ártatlanságával – alkalomadtán a tömeg részeként vettem részt: vonultam ide-oda, tátottam a számat és tapsikoltam.

Abban, hogy az irodalomhoz és a Hittelhez közöm lett, mindenekelőtt Görömbei András felelős. A debreceni egyetem magyar tanszéke ideális terepe volt a személyes metamorfózisomnak. Magam is túlzásnak érezném, ha most arról beszélnék, hogy a ronda, szőrös hernyóból csodálatos, tarka pillangóvá váltam, ám még most is úgy érzem, hogy rövid idő alatt egészen másként kezdtem látni a világot. Rájöttem, hogy személyiségem alaprétegeit, gondolkodásomat, de még indulataimat is milyen erősen befolyásolja a magyarságom, az anyanyelvi kultúránk. Az addig ismeretlen alkotók és műveik olvastán, történelmi és filozófiai ismereteket szerezve az élet olyan dimenzióira kaptam rálátást, melyek érzelmileg is megérintettek. Megvilágosodott előttem a közösségi azonosságtudat természetessége és nélkülözhetetlensége. Rájöttem, hogy a kulturális alapokon álló nemzeti gondolat a létezéshez való viszony kifinomult és nemes formája. Mások mellett Görömbei, Nyilasy Balázs, Tamás Attila voltak elsősorban azok a tanáregyéniségek, akikkel átélhető volt az a mester-hallgató kapcsolat, amely megítélésem szerint a lényege az egyetemi időtöltésnek, s amit akkor idealizáltam magamban. Ez persze nem jelentette azt, hogy nem vitakoztam.

Görömbei András valószínűleg akkor figyelt fel rám, amikor egy szeminárium keretében, ismerve a *Nappali hold* körüli históriát, megkérdeztem tőle, hogy Csoóri Sándor tényleg antiszemita-e. Tanárom ekkor már a Hitel szerkesztője volt, s reakciója meglepett. Nem dorongolt le, nem sértődött meg, hanem a legnagyobb komolysággal elmagyarázta azokat az összefüggéseket, amelyeket evidensen ismernem illett volna. Később is egyenrangú félként bánt velem. Apám halála után, komoly egzisztenciális válságomban, újságírói munkát szerzett nekem és tanulmányírára ösztökélt. Ő hívott a laphoz 1999-ben. Arról, hogy mit jelentett nekem belépni Csoóri, Nagy Gáspár, Lázár Ervin, Döbrentei Kornél, Ágh István és Tökéczki László köreibbe, nehéz röviden szólni. A realitásnak az addigiakhoz képest más szintjére érkeztem. Társaságukban megértettem, hogy a nemzeti eszme immár nem a historikus múlt megrendítő öröksége vagy a tudományos okfejtés tárgya, hanem mindennapos, izgalomban tartó valóság. Rajtunk is múlik a jelene és a jövője.

– Az az irodalomelméleti-irodalomtörténeti jellegű kutatómunka, amit eddig végeztél, mennyire illeszkedik a főszerkesztői teendők mégiscsak másféle – szervezési, stb. – természetű tevékenységéhez? Mennyire „bírsz” a pozícióval, egyáltalán: milyen ma egy folyóirat-szerkesztő élete? Mennyire hat erre – segítőleg-é? – a korábban végzett feladatok tapasztalatainak összessége?

– Korábban végzett feladataim? A tetőszigetelésre, a futószalag melletti kézimunkára, a szórópisztolyos festésre, a gyümölcsszedésre, az irodai aktatologatásra kérdezel rá? Az általam végzett, mások által irányított fizikai és hivatali munka monoton volt és

lélekölő. Arra jó volt, hogy tudjam, mit nem akarok a továbbiakban. Milyen egy folyóirat-szerkesztő élete? Nos, mi más is mondhatnék?! „Nem rózsákkal párnázott pihenőszékhez érkeztem én ide, hanem mozgalmas csatatérre, nagy munkához.” Eltökéltem, hogy megtalálom „a Szküllák és Kharübdiszek közt is a kivezető utat, mert a honszeretet, a méltányosság és az igazság, e három csillag irányít” engem. Ha még ennél (Mikszáthnál) is többet kívánsz hallani, akkor azt az észrevételemet kell veled megosztanom, hogy az irodalomértelmezői munka gondtalanul megfér a lapszerkesztéssel. Szabad életet élek, nem irányít és utasítgat senki (a feleségemtől eltekintve, persze) – csak a lelkiismeretem és a határidők (no, meg alkalmanként mások hülyesége és gonoszúsága) feszélyeznek. A Hitel fundamentumaiban egy irodalmi periodika, tehát mindenekelőtt az irodalmi jártasság a fontos a főszerkesztői feladat

A „rég” Hitel szerkesztőivel (Bíró Zoltán, Alexa Károly, Bakos István)

ellátásához. Továbbá a demokratikus szellem érvényre juttatása az alkotói és vélemény szabadság területén, valamint az a fajta zsarnokság, amely megköveteli a szellemi és nyelvi igényességet, és az esztétikai színvonal elvárásaiból sem enged. A jó lap titka az eleven szellemű szerkesztőség, meg a derű és nyájasság, ami átítatja a redakció levegőjét. Egy jó szerkesztőben van alázat és elkötelezettség: személyes érdekeit nem helyezi a közös ethosz elé. Röviden: az alkalmas szerkesztő jó ember. Amennyiben ez az adottság megvan – ahogyan a Hitelnél –, akkor az egyszeri szerkesztő hajlamos úgy érezni magát, mintha csak a babája ölébe hajtaná a fejét.

– A Hitel útja egészen a kezdetektől, sőt, már a születést megelőző időktől a legutóbbi esztendőig akár meglehetősen rögsnek is mondható. Hogyan, miként sikerült úrrá lenni a nem akármilyen gondokat jelentő – még kényszerű költözéssel és más súlyos következményekkel is járó – nehézségeken?

– Korábbi élettapasztalataim, persze, némileg árnyalják az imént vázolt idillikus képet. Az utóbbi időkhöz az örökös anyagi bizonytalanság kiszolgáltatott állapotában kellett er-

kölcsi és szellemi magaslatok felé tekintenünk. De hát ezt az érzést sokan ismerjük: Magyarországon élünk. Ezen túlmutatóan a Hítel születésétől fogva a frontvonalban állt. Szemből lótték a nemzettagadók, az 1990 utáni restaurációs időszakokkal kiegyező rossz lelkiismeretűek, s ásták mögötte az árkot a piros-fehér-zöldbe öltözött irigyek és a minőségi vizsgán elbukó sértettek. Nemcsak Csoóri Sándor és Döbrentei Kornél szenvedte el a verbális üldözést, szerénységem is volt politikai célzatú sajtórágalom célpontja. Ismerem az érzést, amikor sunyin mesterkednek ellened, s a hátad mögött dőfésre emelik a kést. Nem oly régen történt, mikor tudatosan felépített stratégia alapján akarták szerkesztőitől elvenni a lapot. Bizarr képtelenség, hogy a beteg, magatehetetlen, mentálisan erősen hanyatló Csoóri Sándor közvetlen környezetéből, a nevével visszaélve akartak „megpuccsolni” bennünket. Ha akkor sikerrel járnak, azt hiszem, már nem létezne Hítel. Túlélésünk titka elsősorban az összetartozás-tudatunk. A bajban a Hítel szellemi köre eddig mindig összezárt, s kiállt egymásért. Ez óriási erkölcsi siker számunkra. S a legnyilvánvalóbbá teszi annak a szellemiségnek az erejét, amely a Hítel létezésének feltétele.

– A magyar szellemi életet az utóbbi időben nagymértékben meghatározó „kulturárharcot” összefüggéseiben hogyan látod? És részint ebben, részben a magyar élet teljességében hogyan a Hítel szerepét, lehetséges, vállalt és vállalandó feladatait, szellemi arculatának alakulását? Mi lehet mindebben a főszerkesztő osztályrésze?

– Mindenekelőtt: most nem látok „kulturárharcot”. A kulturárharc nem csak azt jelenti számomra, hogy az egyféle kulturális mentalitást hordozó érdekérvényesítő akarat ki akarja szorítani a tőle különbözőt. Azt a képzetet is kelti bennem, hogy műveltségi tartalmak és értéktudatok ütköznek egymással. Ennek a szembesülésnek valamiféle releváns és színvonalas vitát is magába kellene foglalnia: milyen minőségek mentén alakítjuk életünket, hogyan viselkedünk, miben és kikben hiszünk, és mihez ragaszkodunk. Most úgy tűnik föl, nem történik más, mint hogy egy monolitnak látszó hatalom támogatását, illetve az ellenlábások megbüntetését kuncsorogja egy önmagát háttérbeszorítottnak érző, művészi és irányítói vágyakkal kacérkodó réteg. Csakhogy rossz helyhez fordultak: a politikának nem dolga rendet tenni a művészet és az esztétika világában. Ha mégis megteszi, annak ára lesz: segítsége fejében kérései és igényei lesznek. S az a benyomásom, a regnáló illetékeseknek nem fűlik a foguk igazán hozzá, tehernek érzik.

Részben értem, miért akar valaki egy kurzus művésze lenni: a pénzért és a pillanatnyi presztízs illúziójáért. No de, a művelődéstörténet tanulsága szerint az uralkodó ideológia és politikai rendszer kiszolgálóival mostohán bánik a nemzeti emlékezet. Azért van ez így, mert a művészi és a hozzá kapcsolódó értelmezői-közvetítői tevékenység céljától lényegében véve idegen a partikuláris politikai hasznosság. A magyar irodalom ugyan kezdeteitől fogva érzékeny a közösségi sorskérdések iránt, és szociális kiterjesztésben is hiteles morális olvasata van, ám igazságainak érvényességét magasabb elvi, eszmei, illetve történetbölcseleti szinteken érdemes keresni.

A hatalomnak egészen más a logikája, mint a kultúráé: az előbbi érdekelvű, jelen idejű, közvetlen hatású és autoreferenciális (vagyis önmagáért létezik), míg az esztétikai tapasztalat olyan bonyolult hatáseggyüttes, amely a maga lelkiségében és időösszegző jellegében végső soron az emberi önmegetapasztaláshoz és identitásélményhez rendelhető. Tisztában vagyok vele, hogy a rendszerváltozás utáni időkből a magukat liberálisnak nevező művészeink és értelmezőik-menedzselőik kizárólagosságot kívántak a maguk számára. Lenézték, elnyomták, semmibe vették, sőt megpróbálták ellehetetleníteni a velük egyet nem értőket. Magam is kárát láttam ennek. Az erre adandó méltó és helyes válasz csak egy lehet: visszatetsző eljárásuk elutasítása és meghaladása. Vagyis nem a revansra, a bosszúra kell törekedni, hanem komolyan kell venni a kanonizált nemzeti kultúrát: ott az esztétikai minőség és a gondolati relevancia alapján kapnak helyet alkotók és műveik, nem a politikai véleményük miatt. Ezt a követelményt igazságtalannak érezhetik sokan. Bizonyos szempontból az is: a korábbi kizorítók nem bűnhődnek, mindig jól járnak. Csakhogy fordítsuk meg az aspektust: a magyar nemzeti művelődést – azaz magunkat – szegényítenénk, ha világnézeti, politikai vagy akár csak az alkotók személyét érintő morális megfontolások alapján szelektálnánk benne. Az nyilván megint csak messze vezető kérdés, hogy nincs egységes esztétika, csak esztétikák vannak. Nos, ez már csak olyan adottság, mint hogy nincs tengerünk – teljesen méltánytalan ez velünk szemben, mégis együtt kell vele élnünk.

A magyar szellemi-politikai élet jellegzetesen kétoldalú: kuruc-labanc, leszármazási és hagyományközösségi elvet valló, függetlenségi-sérelmi hagyományt követő és kiegyező, népi és urbánus, nemzeti és liberális feszült egymásnak. A haza és haladás elve mint kizárólagosság tételeződött ezekben a verzusokban. Értsük jól: nem a felcímkézett szembeállítottak önmagukban elfogultak és egyoldalúak, hanem maga a szembeállítás módszere. Mindazonáltal attól tartok, a nemzeti egység szókapcsolat nem több mint szép képzelgés, a gyakorlatban ilyen az újkorban sohasem volt – a török ellen sem, '48-ban sem, '56-ban sem, a nemzeti klasszicizmusban sem, a bartóki modellben sem –, s minden valószínűség szerint sohasem lesz. A nemzet magától értetődően nem homogenizálható sem kulturálisan, sem a világlátásokban, sem politikai tekintetben. Az általam vallott, műveltségre és szolidaritásra támaszkodó nemzetfelfogás lényegében véve irányultságot foglal magába. Irányultságot, amely a személyes és közösségi identitás értelmi-érzelmi kereteit jelöli ki. Ez az irányultság teremti meg a haza fogalmát, keresi műveltségelemeinek eredetét, s jelenti be vágyát a lelki közösségre. A Hítelnek értelmezésem szerint a nemzeti gondolatot mindig a kortól kapott feltételek és a kor követelte elvárások között kell képviselnie. A nemzet egy történő kulturális folyamat. Benne az állandóságnak és a szükségszerű megújulásnak harmóniában kell élnie, vagyis életképesnek kell lennie. Nem értek egyet a tradicionalistákkal: nincsenek a nemzet fogalmi rendszerének szent, érinthetetlen tartalmai, Pantheonja nem örökérvényű. Nem a kőtáblák a fontosak, hanem a sajátuk érzett szellemi-tárgyi-intézményi hagyományra való szüntelen személyes irányultság. A nemzet valójában nem más, mint önvédő akarat és reflektáló szellemi

teljesítmény eredménye. Aki fél a folytonos megújulástól, az vesztes lesz: elveszíti magát. Mászt jelent már a XXI. században magyarnak lenni, mint mondjuk a kádárizmusban. Ott egy leszorított, zárt társadalomban a hatalmi elnyomással, a tudati és erkölcsi pusztulással, a felejtéssel és a közönnyel kellett farkasszemet néznie annak, aki szívén viselte nemzeti örökségét. Ez szükségszerűen a múlthoz való ragaszkodást, az abból táplálkozó védekezést is jelentette. Most mindenfajta finitizmus és múltba fordulás veszélyes.

A nyitottság és az elevenség tarthatja meg a magyarságot. Magyarországon valójában nem fenyegeti senki az identitásunkat, hacsak a magunk nemtörődömsége és alkalmatlansága nem. A kisebbségi magyarság körében természetesen nem pontosan ez a helyzet. S úgy látszik, nem elég a mások ellenünk irányuló nacionalista türelmetlensége, ismét önmagunkat károsítjuk, ha történelmünkben differenciálás nélkül mindenféle baloldali hagyományt nemzetellenesnek nevezünk és diszkreditálunk. Hiába próbálunk ragaszkodni régi történelmi módikhoz, próbálunk úgy tenni, mintha a baloldali hagyomány idegen test lenne bennünk, hiába ringatjuk magunkat abba az illúzióba, hogy elfelejthetők történelmi tragédiáink és hibáink. Traumatikusak vagyunk: szimbolikus térfoglalásainkban, s az ún. „kultúrharcainkban”, újfajta reprezentációinkban megpróbáljuk semmissé tenni a múlt nemszeretem periódusait. Reális önismeret nélkül semmire sem megyünk! Marsall László írt valami hasonlót: berohanunk a zsákutcába, majd újra kitörünk hátra.

S amire még megpróbálom rávenni a Hítel szerkesztőit és szerzőit: az életünket átszövő és lassan már meghatározó manipulációval szemben törekedjenek az élet alapvetéseikhez, természetes létfeltételeikhez kapcsolódó realitás őrzésére. Kereskedelmi és politikai célból is befolyásolnak, saját céljaik számára formáznak meg bennünket, akiknek ez érdekükben áll. Annyi méltóságnak mindenkiben lennie kellene, hogy a saját valóságlátás és véleményalkotás szabadságát követelje. Ez persze sokkal nehezebb, mint mutatósan csomagolt, készen kapott tartalmakat fogyasztani, vagy felsőbb kívánalmakra riadozni, majd védelmet keresni a hatalmasoknál. Már csak azért is fontos emberi autonómiánk védelme, mert korszakos fordulat küszöbén állunk: a tudományos technológia fejlődése abba az irányba mutat, hogy megszűnhet az antropológiai sorsközösség. Az emberek nem kapnak hasonló esélyt, nem hogy a boldogulásra, de az életben maradásra sem. Az életlehetőségek radikálisan különbözni fognak anyagi és hatalmi pozíciók függvényében, a társadalom átjárhatatlan kasztokká eshet szét. (Ez néhol már ma is részben valóságos állapot.) Ez a szituáció pedig kikerülhetetlenül vérontáshoz fog vezetni. S mivé lesz akkor a nemzeti összetartozás szép gondolata...?

– Alkotó éveid teljességében lévén: mit remélsz a jövőtől, akár saját pályád, akár az általad vezetett folyóirat összefüggéseiben?

– Rögtön rávágnám, hogy szeretnék még hosszasan időzni köztetek, de azonnal meg is ijedek a kimondott vágytól: Nagy Gáspár ötvenéves kora után írt verse jut eszembe,

melyben arról beszél, hogy kitolná még az Istennel való találkozás idejét. Tudjuk, pár év múlva, tragikusan fiatalon, megtért Teremtőjéhez. Szóval, egyrésztől dédelgetjük vágyaink, másrésztől ott a sors. Nem írom nagy kezdőbetűvel, mert nem hiszem, hogy emberi fogalmak szerinti individualitás. Ám kétségtelenül létezik. Ha másért nem, akkor azért, hogy nevet adhassunk annak a fátumnak, amely ebben az egyszerre abszurd és magasztos történetben – amit szokás szerint az életünknek nevezünk – játszik velünk.

A saját pályámra gondolva két dolgot szeretnék: szellemi életet élni, s hogy rátaláljak még új felismerésekre. Ez számomra fontos, és másodlagos, hogy ehhez mások mit szólnak. Ismerjük a tanítást: minden rajtunk kívül álló jelenség megértése önmegértés is egyben. Én valahogy mindig is hangsúlyozottan a magam tárgyiaságában figyeltem magam, sokszor mint egy idegent. Nem pontosan arra gondolok, amit Rimbaud írt, hogy az én mindig valami más. Az én mindig én és mindig valami más is. Az azonosság mibenléte bizony kacifántos dolog. Következik a kérdés: ki az, aki a megértésre tör, s mit ért meg ez az akarat? Hogy ez a megértés fogná egybe az örökös önmagunkra irányultság alanyiságát és tárgyiaságát? S akkor ez az önmagába visszaérő bizonyosság volna az igazi létező, s nem az a billentyű-nyomogató, aki most erről elmélkedik? Aki döbbenet nézi, hogy miket művelt korábban, s hogyan lehetett sokszor annyira alkalmatlan és beszari, s miért csinált olyasmit, amit nem is akart? S akkor az önmagába nyugvás ismét rácsodálkozik önfeledettségére, és újra alanyiság és tárgyiasággá válik? S kezdődik minden előlről? Remélem, ebből a gondolatmenetből is kiderülhet, hogy nem éppen ártalmatlan foglalatosság látástól vakulásig szépirodalmat és bölcselkedéseket olvasni és arról értekezni...

A folyóirat? Eljutottam a bölcsességnek arra a szintjére, amikor az ember minden erejével azon dolgozik, azt akarja, hogy fatalista legyen. Nyilván nem véletlen, hogy a Hitel van. Szellemi és lelki igény élteti. Mondhatnám, hogy addig lesz is, amíg írástudó emberek akarnak még valamit a magyarságuktól, s el tudják képzelni magukat Széchenyi, Ady, Németh László, Illyés, Csoóri szellemi örököseinek. Ehhez, valljuk be, nem kis önbizalom és merészség szükséges – talán még pimaszság is. Ameddig tehát akadnak efféle magabiztosak és bátrak, azaz van kurázi, addig elvileg fórumnak is kellene lennie. Elvileg...; de az is előfordulhat, hogy egy unott hivatalnok ásitását elnyomva foszt meg bennünket a létezéshez szükséges pénztől. Mert hát kevesen olvassák a lapot, propaganda célokra aligha alkalmas... Ő nem gondol arra, hogy „nem sokaság, hanem „Lélek s szabad nép tesz csoda dolgokat”. Valószínűleg arról sem elmélkedett behatóan, hogy más kevesek mellett mi mondjuk a szókat, „miktől egyszer futó homokok, népek, házak Magyarországgá összeálltak”, s hogy az ő hivatala – ahol (így képzelem: forgószekéjében pajkosan incselkedik titkárnőjével) – a nemzeti eszme intézményesülése nélkül aligha létezne ebben a formájában. Ugyanakkor azt hiszem, ha a mindenkori unott és szellemtelen Hivatalnok nem létezne, a Hitel sem lett volna soha, hiszen éppen az ellene való lázadásból (is) született. Ez az én dialektikám.